

і сам „знегроватів“. Інші арії пруться в засвіти, а фокс-трот тільки по землі скаче.

Досить! Усьому приходить кінець! Хочу спокою, тиші, самоти.

На самоті, в тиші відроджується душа. І старе, давнє звтра знову буде виглядати як нове.

Д-р Ярослав Гординський :

ЖІНОЧЕ ПИТАННЯ В ПОВІСТІ РАД. УКРАЇНИ

(Продовження)

VI

Зате виразніше вийшло сільське жіноцтво. Тут маємо не тільки сільську жінку Горпину, названу за її енергію Трактором, в агітаційній повісті — плякаті В. Чередниченка. Горпина, не вважаючи на опозицію мужчин, організувала сільських жінок, почала порядкувати селом і стала навіть головою сільради, а годного року вміла розумно зарадити лиху. Та це, як згадано, не так мистецький твір, як радніше агітаційна стаття, і то доволі низького сорту, хоч Чередниченко ще намагається бодай назовні зберегти белетристичну форму. Багато нижче з того боку стоїть „Повість про комуну“ Костя Гордієнка (1930), що є властиво тільки здіяльогізованою більшовицькою агіткою про сільську бідняцьку комуну на Славенщині з похвалами для комуністичного ладу. Тому постаті сільських комунарок у цій повісті (Ладька, Антонина, Атаска) не тільки шабльонові, але й далекі від справжнього життя, агітаційно виідеалізовані (одне видання тієї „Повісті“ показує тираж 25.000!). Всі ті комунарки — колишні наймички, що їх господарі-куркулі не тільки використовували несумлінно від дитячих літ, але й поводилися з ними нелюдськи жорстоко. Всі вони зазнали кращої долі аж у створеній серед важких перешкод бідняцькій комуні, де вони не тільки почули себе вперше справжніми людьми, але й зазнали спокійного життя серед радісної праці, бо комунa розвивалась при допомозі уряду на правду гарно й скоро. Тут управильнюється їх праця, тут уладжується їх семейне життя в щасливому подружжі й у дитячих яслах. І тільки одна тїнь паде на цей виідеалізований рай — важкі обставини в початках розвитку комуні:

„Взяли ми діти, ліжко, постелиться там якнебудь, і сплять на соломі... На ніч віддала дітей в ясла; пішли вечеряти. Подали юшку з картоплею, ліжко, хліб хазяйський та обмаль. Як це жити, думаю, дають порцію хліба? Що це за комунa? Іду нагодувати дитину — дві няньки, а дітей шіснадцять. Солома застелена дрантям — сорочки рвані, спідниці, на соломі сплять. Пора і нам спати. В кімнаті повно людей, жонаті, хлопці, дівчата, покотом на соломі.. Як тут спати? Яке життя? Задихнемся. Через

сіни діти кричать. Хочу йти до них, бо не можу ж чути, як кричить моя дитина. Мене не пускають, лежу і плачу. На ранок устали вмилася, всі втираються моїм рушником...”

Автор упевняє, що ця біда скоро минулась, але читачеві якось не легко повірити в таке американське темпо в тому поступі.

Із сільських діячок згадаємо ще освічену героїню роману Я. Кечури Ольгу, що організує в селі комуну — але й вона має стільки агітаційно-партійних рис, що ніяк не можемо її признати за мистецьку постать.

Багато краще вийшли в українській радянській повісті ті сільські жіночі постаті, що в них підкреслені теплі почування особистого, а не громадянського характеру. Тут маємо передовсім глибокі материнські почування, що їм присвячений роман А. Головка „Мати“. Катря, селянка з Вітрової Балки, мала трьох синів від трьох батьків і одну дочку.

„Від коли овдовіла, — зосталася сама собі з дитиною в злиднях, то за роботою ніколи й світу білого не бачила. Хіба що в неділю — до церкви сходить, а по обіді з жінками за ворітьми посидить... То чи й дивно ж, що стільки вже прожила в самоті, набідувалася, а мов і нічого. Як невидюща була... Багато про життя не роздумувала: про себе одне знала, що як не судилося їй життя щасливе, то буде вже так. І щоб серця не ятрити дармо, то навіть у минуле не оглядалася. А про малого свого так само вперед у мислі не забігала. Жила собі, як жилось. Та думала, що вже так воно й буде“.

Та не так сталось, як думала Катря. Бо в її характері, окрім схильності до невсипущої праці, були ще два могутні почування: захоплення хвилиною і безмежна материнська любов. І тому вона піддалась без довгого роздумування чарівному впливові мрійливого маляря Сави, що перший відкрив їй очі на значіння України, і одночасно стихійній силі Коваля Юхима, що важкою ремісничою рукою виковував ідеал нового революційного життя.

„Не розпушта — любила одного його, Саву, а Юхим силою брав. Та отак і жила з обома. І дитина народилася... не знала, хто йому батько. Одинадцять років не знала“.

Сава пішов у світ, Юхим оженився з Катрею, хоч як вона мучилась, ділячи серце між ними обома. І так три її сини вдалися у трьох батьків: господар, маляр, ремісник. Та вкінці Юхим дізнався. І маляреві Юркові довелось у ночі почути таку розмову між Юхимом і Катрею:

„Якось серед ночі Юрко був прокинувся і чує — тихо плаче хтось. Прислухався стривожено — мати плачуть. Поночі в хаті не видно, але чути, що отак: затулила лице долонями й зціпивши зуби... Як нагло батьків голос похмурно й гнівно: — Не плач, тепер уже слізьми не допоможеш. Якби тоді не була ти... — хлопець аж замер од батькової страшної лайки, а мати враз заголосила приглушено в долонях. Батько говорив далі: — то зналаб ти, чиї в тебе діти. А я дванадцять літ не взивав би чужого сина своїм... Та мати ні слова, тільки плакала. І це було довго отак...“

Потім знову батьків голос, але тепер уже тихий, ніби з жалем: — Катре, ну годі, не плач! Мене теж болить. — Тиша в хаті, навіть і мати урвала свій плач. — Огоді, як прийшов Сава, мов серця шмат одірвав. Коли б уже одірзав зовсім, а то ж на якійсь жилі ще теліпається. Ще як не бачу — нічого, а тільки гляну, в голові каламутиться. — Змовк і дихав важко. Тоді мати, уперш затамувавши плач: — Юхиме, рідний мій, ну потерп, ось уже незабаром поїде од нас. І не втрималась: зірвалась у плач“.

Довелось Катрі випити гірку чашу матиного горя. Юхим помер у вязниці від ран у часі заворушень 1905 р., Юркові довелось признатись, хто йому батько. Бо коли він, міський учень, знайшовся з матір'ю за містом над Дніпром, він —

„раптом звів голову й тихо, з благанням промовив: — Мамо, ну, скажіть же мені хоч щось. — Слухай, сину. Тивжене вперше питаєшся мене за це. Отоді влітку теж. А я й тоді не сказала тобі. Не через те, що таїтися хочу від тебе. Може ти мене не зрозумієш зразу, бо дитина ще. Потім зрозумієш. Але ж так сталося, сину, що я й сама не відаю того — чий ти. Може Юхимів, а може й ні. Може якраз Сава є твій батько... Юрко нерухомий мовчки стояв на кручі. Потім, не обертаючи обличчя до матері, мов не до неї, а до когось у темряві на крижанім Дніпрі, промовив піднесено: — Спасибі вам, мамо, й за це, що сказали! Що — „може“. А вже тепер я й сам знаю напевне. Але не бійтеся, мамо, й не тривожтеся: хто б не був моїм батьком, то однаково ж ви — моя мати. І ніколи в світі я вас не скрияджу й не забуду. Мати тільки зідхнула на синову клятбу й нічого не сказала. Дивилась, задумана, на нього і вже не вперше сьогодні передумувала кожне слово його сьогоднішнє, кожен рух та вираз на обличчі. І от ізнов, як уже було не раз, тільки зараз і дужче, і виразніш — аж із бодем у серці відчула, — що й слова в цього непевні, і сам увесь непевний якийсь і вже ніби... трохи чужий“.

І мусіла мати переживати важкі хвили розлуки з усіма своїми синами: всіх їх доля вигнала у широкий світ. Одначе, не вважаючи на серце, переповнене такими сильними почуваннями, Катря вміє в найважчих життєвих хвилях знайти енергію. От коли в місті подали їй жорстоку вістку про Юхимову смерть у тюрмі:

— Ой, діти-діти! — Катря склепила в тузі очі й тихо, немаче заперечливо, хитала головою. — На кого ж ви тепер zostалися, діти мої, діти? — Нагло ніби згадала щось і заціпила себе... Лице сухе й суворе в жінки. І вже не плакала, хоч і стояли очі повні слізьми... Катря нахилилась і без рук втерла очі об стару Юхимову кожушину. А за тим мовчазна й неприродно рівна, наче сліпа, тихо пішла...“

Коли ж усі сини розійшлись від неї, то, випровадивши останнього, Катря:

„Повернулась іще на схід — глянула вздовж Великого шляху. Та й зідхнула... і ожили у пам'яті, як давній розвіяний сон, гіркі спогади з далекого минулого... Нема що дурити себе, гірка була

й молодість... А проте, хоч і як трудно було, та біля серця діти. І ростила ж їх, про життя тихе із ними вкупі на старість марила. А воно бач, що маєш собі, мамо, на старість. Та й що тим дітям — який талан дала? — Простелила шляхи навхрест на всі чотити вітри та й вирядила... Та й чи ждати вже їх, та й звідки виглядати — з якої дороги? І які ваші, діти, — знаки будуть? — Стояла німа і нерухома, край шляху в тяжкій задумі. Од палиневого духу аж тяжко вже дихати грудям, і від спогадів та думок — дум материних, аж у голові туман. А вона все стояла в задумі край шляху біля могили, як кам'яна „баба“ з віків, не всіли зрушитись з місця, — убога, у старій джерзійбоса, — на роздоріжжі невідомих синовніх доріг“.

Катрина постать має, щоправда, ще багато романтичних рис типу Марка Вовчка, але zarazом це вже жінка, що стоїть на роздоріжжі старих і нових часів — події в Україні тягнуть її силомцею у свій головокружній крутіж.

Дещо інша вже, якась сильніша, ота мати з повісти А. Головка „Можу“ (1922), що мандрує із своїми голодними дітьми з Катеринославщини — її матрина любов так захоплює мрійливого Гордія, що він покидає вигідне життя у своїх батьків і мандрує з незнаною йому матір'ю на майбутні злидні.

Огріті теплим, глибоким почуванням, виходять живіші й природніші декуди навіть селянки-революціонерки, як нпр. трохи шабльонова, але все таки живо змальована постать бідної наймички в багатіїв-куркулів, Зінька, в повісті А. Головка „Бур'ян“ (1926). Під впливом гарячого кохання до організатора сільської бідноти Давида Мотузки, Зінька стає справжньою героїнею: вона не тільки повідомляє свого коханого про підслуханий намір убити його, не тільки виривається в розпачливій боротьбі з рук озвірілого начміліції, але й причиняється своєю відвагою до врятування життя Давидові. Контрастом до скромної Зіньки є розкішна жінка хорого на груди Тихона Марія. Краса й гаряча кров доводять її так далеко, що вона готова покинути Тихона й накидається Давидові; але Давид не хоче зрадити свого приятеля й відповідає їй:

„Якби ми, Маріє, з тобою в табуні бродили, тоді б і не балакали. А то ми живемо в громаді людській. А це — куди як складніша штука. Отже, теж давай цю балачку залишимо“.

Оця висока етична гадка не переконала Марію. Щоб позбутись свого хорого чоловіка, Марія важиться віддати його зрадливо в руки ворогів на певну смерть. А одначе ця гарна тілом, але низька характером Марія має в своєму вибуховому темпераменті багато більше природних прикмет, ніж виідеалізувана Зінька.

VII

В українській радянській повісті бачимо жінку в різних суспільних організаціях — і то від найменшої дитини: дівчатка в яслах і притулках, комсомолки, батальйонерки, бойовички, бу-

дівниці, романтичні вуличниці, фабричні робітниці, сільські організаторки й революціонерки — і читач, утомлений тією галереєю комуністичних діячок з їх великими словами й ділами, питається вкінці з розпукою: а де ж тільки жінка, справжня жінка, жінка-людина, з людським тілом і людською душею? Справді, не легко знайти у вирі тих накинених партійним наказом ідей та постатей — звичайну жінку-людину. Але вона таки є й читач запопадливо вилловлює такі постаті, хоч етично вони його гнівлять своїми гріхами й проступками. І ось перед нами не тільки згадані вже: Марія з „Бур'яну“ А. Головка і частинно Одарка Кудря Івана Ле, тут передусім повно й плястично виступає Любка Прохорівна в „Романі Міжгір'я“. Основна прикмета її душі й головне змагання всього її життя це кохання. Невдоволена своїм чоловіком, лікарем Храпковим, людиною визначною, але зовсім бездарною в життєвих справах, Любка шукає кохання поза подружнім життям. Вона живе — самими нервами. Ось її психольогія:

„Бувають такі чоловіки, що, кохаючи тіло своєї дружини, тремтять, свіже... впевняються самі й упевняють інших, що вони люблять свою дружину. Але бувають і такі жінки, що за щоденними вишуканими пестошами забувають бодай згадати про оте кохання. Хіба до любови тут, коли вигуляна кров, що... бурхає по жилах... Не до любови тут. Не до чарів вечірнього шепоту душі. Це надто ніжні струни молодого організму, й вони мовчать, заглушені неймовірними барабанами, дужою музикою ситої життєвої вакханалії... Любка Прохорівна ще молода, навіть надто молода, щоб не кохати свого Женю, й, скажемо, гарна, соковита, щоб не належати цьому дотепному хірургові Храпкову. Належати як річ, як святковий одяг. Він мав добрий смак на жінок, він гаразд розбирався в незліченних їх гатунках, і коли пухленька студенточка інституту зовнішніх зносин, Любочка Марковська, випадково навернулася йому на очі — за хвилину вирішив, що йому прийшов час одружитися. А змогла б якась інша, хоч би й старша на літа дівчина перечити такій силі розуму, такому лікарському хистові молодого, дужого, як дуб, кавалера? За два місяці, йдучи до шлюбу, Любка, з жалю до своїх колишніх кавалерів, доброзачливо позирала на них, навіть не розуміючи гаразд, що означає оте „заміж“. Переїхавши до Намангану, Євген Вікторович створив потрібні умови догоди й засмітив ними всі стежки, що ведуть у найкращі кутки людської душі“.

І ось ця жінка — гарна, молода, недосвідня, кинена серед розкішного лінивства в азійське місто — очаровує поставного інтелігентного й наділеного бистрим розумом узбека Саїд-Алі Мухтарова.

„Чи була ж і справді щаслива Любка своїм сімейним щастям, як це здавалося з першого погляду? Ніхто її про це не питав, а самій їй, за молодими ще літами, не припадала така думка. Коли б вона почула якусь скруту, якісь злидні, може б само запитання напросилося... У чоловіка Любки Прохорівни було дуже багато діла... Тому то таким завжди свіжим гостем був він

задля дружини... Її молодість ще не набула того гарячого стану, коли міцні чоловікові сні вночі виховують у молодих незадоволених жінок неврастенію й інші жарти з нервами. Її Женя не набридав пестощами, бо зморювався своїми вічними ділами, й гаразд — вона за це немов ще більше, ніжніше його любила... Брак дітей теж мало турбував Любку... Але було хоч зрідка й таке, коли Любка почувала дивні внутрішні хвилювання, гострі, похитливі, й довго не могла заснути, перевертаючись необережно в ліжкові”.

І така жінка познайомилась із гарним Саїдом:

„Знайомство двох оцих істот набирало раз у-раз нового характеру. Любка Прохорівна впевняла себе, що нічого особливого в тому нема, що вона знайома з розумною інтелігентною людиною, хоча вона, ця людина, й була з узбеків. А що вона й досі не сказала своєму Жені про це — байдуже. Обійдеться. — Так. Вона таки не сказала чомусь своєму коханому Жені, що вона познайомилася з цікавим узбеком. Яюсь не припало до речі... Він такий зморений. Вона така ніжна до нього. Хіба тут до якогось там чудернацького знайомства з узбеком, азіятом, підперезаним трьома шовковими хустками! А може в неї є інші думки? Може вона хоче прирозуміти таке щось дике, божевільне? Може, вона вже щось пригадала, вирішива? Вона вирішила. А чи слід про це знати її законному коханому чоловікові? Коханому? Любка швиденько скочила з канапки й, мовчки оповивши плечі Жені, що вже сидів за своїм столом, поцілувала його теплим, вогким поцілунком у чоло. Навіть сама вона почувала мертвяцький смак в отім поцілунку наслиненими, майже похолоднілими губами й на додачу притулилася також мов від спеки, змороною щогою. То був перший Юдин поцілунок, а за ним народилися червоні камелії на грудях, здезоровізована мораль і чергове кильце „Єви“-жінчини“.

Почалась любовна історія — і звичайні жіночі хитрощі:

„Любці Прохорівній раптом здалося, що і в її житті щойно йде тільки пишне літо. Намагалася згадати весну. Не було. Не було зеленого пахучого розквіту в лоскотливому теплі. Не було солодких підмарних мрій, свіжого, як у казці, кохання... Її весна спіткнулася об щось неодмінно й винувато відкрила шляхи гарячому літу. Поглянеш на оцього Євгена Вікторовича, на оцього Женю, на його засідання — жаль обійме молоду істоту. Невже ж отак повинні всі жити, дбаючи лише про кар'єру, задля якої й молоді дружини не жаль? А може то дійсне захоплення працею, дійсне громадське задоволення... Може... То навіщо ж йому дружина?... І прикортіло за всяку ціну зманеврувати... Зманеврувати на просторі блискучому, як сонце, безкрайому, як дулька, щоб із нечуваною швидкістю нестись без озирання, наздогінці неспробуваному... Треба наздогнати п'янощі першого кохання, улитись отруйними любистковими пахощами. — Женю! Котік Же-нічка! Бери, рідненький, відпустку“.

І Женя, розуміється, взяв відпустку. А коли він виїхав на три

дні на якусь раптову операцію, Любка перебралась в узбецьку „паранджу“ і, забувши про гріх, перебула три шалені доби у Саїда. Але тоді вона, випещена росіянка, пізнала нараз, що Саїд — тільки узбек і вона затужила за своїм чоловіком. Саїд не розумів, не пускав її, а тоді Любка кинула йому:

— „Ви узбек—а я... — й замовкла, бо було сказано більше, ніж треба, ніж хотілося“.

Саїд хотів уже забути для Любки й Узбеччину, але почув тільки: — „Прощайте“. Саїд знайшов скоро лік на свої почування у широкій громадянській праці, а Любці вдалось, покищо, обдурити довірливого чоловіка. Храпков приймав навіть у себе дома Саїда, але провалля між Саїдом і Любкою зростало, тим більше, що у Любки знайшлась дівчинка Тамара — дочка Саїдова. Любка все більше дратувала Саїда, запрошувала його до себе й показувала дочку. І тут її легкодущність перейшла міру: У Саїда відізналась зненависть Любки за національну образу й разом із тим нестримна батьківська любов до Тамари. Вкінці Саїд викрав Тамару. Прийшло до судової розправи — їй прислухувалась і Любка Прохорівна. Але Саїд не зрадив справжньої тайни — після важкої душевної боротьби він заявив, що справді вкрав чужу дитину. А тоді:

— „Ах-ах!.. Ах-ха-ха-ха-а!.. — пролунало різке по залі. В божевільному реготі билася об підлогу Любка Прохорівна... Мозок не витримав борні, та й серце чи забється радісно в грудях. Історія оцих людей взяла свою останню дань. До столу стурбованих суддів підбігла повіспована, що крейда зблідла жінка. Вона підкопила здивоване дитинча на руки й кричала, перемагаючи кленіт залі: — Я... Я все скажу!.. Неправда це!.. Ця дівчина... Неправда... Вона його дочка!.. Він дочку свою украв, щоб помститися... То була Марія, наймичка Храпкова“.

З того часу життя Любки Прохорівни скочувалось скоро униз, бо один проступок легко веде до інших. Жадоба жити й розкошувати не покидала її й тепер, навіть після такого скандалу. Храпков розлучився з нею, Саїд прогнав її від порога свого дому, коханці у Любки змінювались. Щоб пімститись на Саїді, вона не побоялась навіть звязатись із його ворогами, що намірились його вбити. Ще й сама поїхала, щоб бути свідком Саїдового вбивства. Але Саїда не вбили, а всіх ворогів його діла: переіменити Узбеччину в культурну країну -- викрили. А Любка

„дійшла до останнього перехрестя!.. Що з того, що вибралася заміж не за комісаря якогось, а за лікаря Храпкова? Що з того, що не зрозуміла любови сильного мужчини й для чистоти свого європеїзму потоптала ту любов?... — Ах, куди я дійду?.. Любов Прохорівна відчувала, що з нею щось негарне, хоробливе твориться... Останнє перехрестя! Вона піде найтяжчим шляхом, аби тільки знов жити. Вона ще раз спробує повернути до себе дочку, Саїда“.

Одначе Саїд не хотів її слухати, а як вона спробувала його ще шантажувати заявою, що Тамара — не його дочка, він сказав...

— Кінчено! Он двері! Я не хочу більше слова вашого чути! Ну!..

Ще одна спроба — вбити Саїда кинжалом — і рука Саїдового приятеля відкинула її так сильно, що, падаючи, вона вбилась. Саїд подружився з інтелігентною узбечкою Бімба-хон. Любов Прохорівна згинула марне, ганяючись за рознузданим життям. А хоч читач напевне не симпатизує з тією розбещеною жінкою — він почуває в ній все таки тіло й кров живої, хоч і зовсім неопанованої, людини — це не маріонетка, — що їй підповідають гадки та вчинки.

Бо справді, повну рацію має Саїдів приятель, український письменник Борисюк:

— „Не можна бо так просто відірвати, як серце вирвати з грудей, і кинути під ноги те, що скрашувало, опоетизувало до противности грубий, біольогічний акт продовження людського роду. І чи буде повною доба соціалізму, коли в людині не буде розвинуто глибоко-етичних і естетичних відчуттів взаємин? Справа ж бо не тільки в статевих взаєминах“.

(Докінчення буде).

В. Королів-Старий

СОРОКОЛІТТЯ О. КОШИЦЯ

...— „Пісня -- то крила, що підносять вас до неба“..

Евгенія де-Кастро.

Далеко на чужині, „за великою водою“, в гучному й немюзикальному Нью-Йорку, переповненому гаркавою жидовою, перебуває останні десятиліття наш славний Боян-композитор, музика й незрівняний диригент Олександр Кошиць. І мабуть не тільки тому, що ділить нас такий великий простір, — майже вся наша преса забула згадати, що в році 1936-му минула визначна дата в культурному нашому житті — 40-ліття Кошицевої диригентської праці. Безперечно, коли б ми були нацією державною, то жадні простори не мали б впливу на факти того роду, таж і сам Кошиць не марнував би свого виняткового хисту й своїх дивовижних здібнощів за чужим океаном, зявляючись на естраді з перервами по кілька років, щоб дуже-дуже зрідка засвітити спогадом своєї виняткової слави, щоб дати щастя нашим американським землякам ще раз почути незабутні звуки, що виходять з-під його чарівної палички. Чикагська всесвітня вистава, величній ню-йорський український здвиг із приводу ювілею нашого Князя Церкви, Митрополита Андрія — ось найвизначніші дати з диригентської діяльності О. Кошиця за останні довгі роки примусової мовчанки. Дати, від яких в дійсності віє жахом.

Ми, такі вбогі на визначних людей, маємо одного живого генія в ділянці музики, що його без застережень признали за